

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΑΚΗ ΚΑΙ ΆΛΛΑ ΡΑΨΑΝΙΩΤΙΚΑ ΤΡΑΓΟΥΔΙΑ

Πάυλος Λάλος

Το 2008-2009 πραγματοποιήσαμε, με τον Θανάση Δουμακή, καταγραφή-ηχογράφηση τραγουδιών της Ραψάνης, από Ραψανιώτες που ζουν κυρίως στο χωριό ή στη Λάρισα, μια και από τους τοπικούς οργανοπαίχτες δεν εντοπίσαμε ηχογραφήσεις. Από 6 άτομα της 3^{ης} ηλικίας (Ντίνα Βλαχοστέργιου, Ηλίας Παπακώστας, Στέλιος Μπάκαβος, Γιάννης Αγραφιώτης, Τάκης Χ.Αργυρούλης, Σταυρούλα Τσάτσαρη-Αντωνιάδη) τους οποίους ευχαριστούμε, ηχογραφήσαμε 26 συνολικά τραγούδια που τα περισσότερα έχουν τοπικό χαρακτήρα- από τους 6 μόνο ο ένας είχε στο παρελθόν επαγγελματική σχέση με το τραγούδι. Τα τραγούδια ανήκουν στα Ιστορικά, Παραλογές, Ακριτικά, Ληστρικά, Ερωτικά, Θρησκευτικά, Σατυρικά και της Αντίστασης-Κατοχής, ενώ κατά το ρυθμό και χρήση τους εντάσσονται σε Επιτραπέζια, Καντάδες, του Γάμου, του Χορού (συρτά, κλαματιανά, στα τρία).

Από αυτά ξεχωρίζει το ιστορικό τραγούδι του **Θεμιστοκλάκη** το οποίο αναφέρεται στο θλιβερό τέλος του Ραψανιώτη αγωνιστή-καπετάνιου Θεμιστοκλή Δομούζα που έπαιξε σημαντικό ρόλο πριν την καταστροφή της Ραψάνης, κατά την επανάσταση του Ολύμπου-Θεσσαλίας το 1878. Το τραγούδι είναι σε ρυθμό επιτραπέζιο (νουμπέτι ή της τάβλας), ένα θρηνητικό άσμα-ταιριαστό στο θέμα- με ηχόχρωμα μακεδονίτικο που πλησιάζει στο παλαιότερο τραγούδι «της Ωριάς το κάστρο» όπως τραγουδιέται στην περιοχή. Στην καταγραφή αρχικά μας το τραγούδισε ο Στέλιος Μπάκαβος, ολιγόστιχο, και μας κίνησε το ενδιαφέρον, μετά δε ο Ηλίας Παπακώστας το θυμόταν ολόκληρο, έτσι μας έδωσε και τους υπόλοιπους στίχους που αφηγούνται το τέλος της ζωής του Θεμιστοκλή. Ανατρέχοντας σε συλλογές τραγουδιών διαπιστώσαμε ότι αυτό το τραγούδι δεν ήταν καταγραμμένο ως τώρα. Παραθέτουμε το τραγούδι:

Θεμιστοκλάκη μου

Πολλοί σεβντάδες πέρασαν βγήκαν σε συμπλιμέτι.
Ν' όλα τα δέντρα την αυγή δροσιά 'ναι φορτωμένα,
Ν' έτσι κι εγώ τα μάτια μου δάκρια 'ναι φορτωμένα.
Τι χάλευες τι γύρευες στη Ράχη τη μπηγμένη;
Πήγα να δω τους φίλους μου, να δω τους συγγενείς μου.
Ν' οι φίλοι φίδια γίνανε, φίδια για να μας φάνε.
Το κρίμα να 'χει ο Κατσαρός και τ' άδικο ο Βαλιάκας.
Στον Όλυμπο εγύριζες, σαν έρημο ελάφι,
στον Όλυμπο σαν φλάμπουρο, στη Ράψιανη κολόνα,
και τώρα πως κατήντησες σε τρώει το μαύρο χώμα.
Ωρ' Θεμιστοκλάκη μου, ωρ' ξένε Κωστάκη μου.

Ο τρόπος που τραγουδιέται το τραγούδι, σπάει τον 15σύλλαβο και βάζει, με τις επαναλήψεις και επωδούς, τα ονόματα του Θεμιστοκλάκη και του Κωστάκη (του συντρόφου του Κώστα Κόντου), εμπλουτίζοντας τις πληροφορίες. Εναλλάξ βάζει και την επωδό «σε κλαίν τα μάτια μου». Δίνουμε και ένα δείγμα πως απλώνονται, κατά το τραγούδισμα δύο 15σύλλαβοι.

Πολλοί σεβντάδες ,πε-μωρέ –πέρασαν (δις)
βγήκαν σε συμπλιμέτι, ωρέ Θεμιστοκλάκη μου
βγήκαν σε συμπλιμέτι, ωρέ ξενή Κωστάκη μου.
Ν' όλα τα δέντρα τη-μωρέ-την αυγή (δις)
ωρέ δροσιά 'ναι φορτωμένα, ωρ' Θεμιστοκλάκη μου
ωρέ δροσιά 'ναι φορτωμένα, ωρέ σε κλαίν τα μάτια μου.

Για τον Θεμιστοκλή του τραγουδιού (Θεμιστοκλάκη χαϊδευτικά) βρίσκουμε πληροφορίες λιγοστές στο βιβλίο του Μιλτιάδη Δ. Σεϊζάνη: «Η πολιτική της Ελλάδος και η Επανάσταση του 1878 εν Μακεδονία Ηπειρώ και Θεσσαλία, Αθήνα 1878», σ. 187-191 και στον Αθαν. Κ.

Οικονομίδη: «Τραγούδια του Ολύμπου, 1881», ο οποίος παραθέτει ένα διαφορετικό τραγούδι για τον θάνατο του Θεμιστοκλή με τίτλο «ΤΟΥ ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ Ν. ΔΟΜΟΥΖΑ (1880)» και ένα άλλο με τίτλο «ΚΑΤΑΣΤΡΟΦΗ ΡΑΨΑΝΗΣ (1878)».

«του Μ. Αποστολίδου, όστις συγκεντρώσας περί τους 120 άνδρας, μετέβη εις Κρασιά, εκείθεν δε, συνεννοηθείς μετά τινών προκρίτων του τόπου, απήλθεν εις Ραψάνη, γενόμενος υποδεκτός μετά συγκινήσεως βαθυτάτης υπό των καλών κατοίκων, ων τινες είχαν ήδη λάβει τα όπλα υπό τον **τολμηρόν Θ. Ν. Δομούζαν**.....Τη 22 Φεβρουαρίου πυροβολισμοί ηκούσθησαν της επί του απέναντι της Ραψάνης προς θέσιν Σελιό, επαναστατικής προφυλακής, ειδοποιούσης ότι, οι Τούρκοι εκίνουν εκ Παλαμούτ (=Ιτέα σημ.). Ο Μ. Αποστολίδης, συναθροίσας πάραυτα όσους ηδυνήθη οπλοφόρους, εν οίς και οι υπό τον **Θ. Ν. Δομούζαν**, ανερχομένους εις 500, έσπευσεν εις Σελιό,, το πυρ ήρξατο σφοδρόν εκατέρωθεν.....», «Τη 26 Φεβρ. οι εν Δερελί (=Γόννοι σημ.) και Παλαμούτ Τούρκοι εις 4000 περίπου συμποσούμενοι εκ τακτικών και ατάκτων εξεκίνησαν κατά των εν Ραψάνη, εν δε τη θέσει Προφήτου Ηλιού 100 περίπου επαναστάται υπό τον Ζαχειλά και **Θ. Ν. Δομούζαν**, καρτερώς αντιστάντες μέχρις εσπέρας, απέκρουσαν αυτούς, φονευθέντων των από Ραψάνης Δ. Λάμπρου, Ζ. Χελιδονά και Γ. Τραμαντσά. Μετά την μάχην, νυκτός επελθούσης, ο Ζαχειλάς ανεχώρησε μετά των υπ' αυτόν ανδρών, ώστε προς υπεράσπισιν της Ραψάνης απέμεινον 25 μόνον εγχώριοι άνδρες υπό τον συμπολίτην αυτών **Θ. Ν. Δομούζαν**. Ούτω περί την πρωΐαν της τετάρτης, επελθόντος αύθις του πολυαριθμου εχθρού, οι υπό τον **Θ. Δομούζαν** ηναγκάσθησαν να φύγωσιν εις Κρασιά, των γυναικοπαίδων μεταβάντων εις Αβαρίτσαν, Πούρλια και Παντελεήμονα. Οι Τούρκοι εισελθόντες εν τη κωμοπόλει και λεηλατήσαντες αυτήν, παρέδωκαν το πλείστον των οικιών εις το πυρ, περί τους 7 δε γηραιούς άνδρας και 2 γυναίκας, μη δυνηθέντας να παρακολουθήσωσιν, ελεεινώς κατέσφαζαν».

Αυτά αναφέρει ο Σεΐζανης. Από τον Α. Κ. Οικονομίδη πληροφορούμαστε για τη συνέχεια.

«Ο Θεμ. Ν. Δομούζας, ήτο εκ της καλλιτέρας οικογενείας της Ραψάνης του Ολύμπου, ανήρ τα μάλλα δραστήριος και γενναίος, εχρημάτησε κατά την του 1878 επανάστασιν σωματάρχης μετ' αρκετού σώματος εντοπίων και μετ' απαραμίλου ζήλου και ανδρείας επολέμησεν εις διαφόρους μάχας. Αποτυχούσης δε της επαναστάσεως, άπαντες, οι εκ του Ελληνικού επαναστάται προσήλθον εις την Ελλάδα, αυτός δε μετά των οπαδών του μείνας εν τω Ολύμπω έζη βίον αρματωλικόν υπερασπίζων τα συμφέροντα της Πατρίδος του, και πράγματι ο ένδοξος Θεμιστοκλής ήτο το φόβητρον των Τούρκων εν Ολύμπω ουδείς Τούρκος ηδύνατο να μεταβεί εις χριστιανικόν χωρίον, ένεκα του φόβου και τρόμου τον οποίον είχε προξενήσει προς αυτούς ο λεοντόκαρδος ούτος ανήρ. Αλλά μετά διαστήματος ενός έτους, αφεθείς παρ' όλων των οπαδών του ένεκα της εντόνου καταδιώξεως αυτών υπό των Τούρκων, όθεν μη δυνάμενος να επηζήση μόνος του και μη θέλων να εννωθεί μετά συμμορίας ληστών ένεκα των διαφόρων κακουργημάτων των οποίων διέπραττον προς τους αδελφούς των. Διότι η φιλοτιμία και η άκρα τιμιότης αυτού δεν επέτρεπε την ψυχήν του να ανεχθή τα τοιαύτα, απεφάσισε λοιπόν και προσήλθεν εις την Ελλάδα, αλλ' αν και έζη εν μέσαις Αθήναις ησυχώς και τρυφελώς, το αγνόν όμως προς την πατρίδα του αίσθημα αναφλεγόμενον εν τη καρδιά του και το προς τους Τούρκους μίσος δεν τον άφινον ήσυχον ούδ' επί στιγμήν. Όθεν μετά ολιγάμεινον διαμονήν εν Αθήναις, εξήλθεν πάλιν εις την γενέτειράν του, όπου σχηματίσας αρκετόν σώμα εντοπίων, περιεφέρετο ως λέων εν Ολύμπω ασημοενδεδυμένος, περιέστειλε την αγριότητα των Τούρκων ην είχαν κατά των χριστιανών και επέφερε την πρώτην ησυχίαν. Αλλά μετά μικρού διαστήματος χρόνου πάλιν αφεθείς παρ' όλων των οπαδών του και μείνας μόνος του μετ' ενός εκ του ελλ. Κώνστα Κόντου, περιεφέρετο επί τινάς ημέρας άνωθεν της ραψάνης όπως συναθροίση πάλιν οπαδούς, αλλ' εκεί ο δυστυχής έτυχε το κοινόν μετά του οπαδού του, δηλητηριασθείς παρά των συμπατριωτών του Ραψανιωτών, ως και το τραγούδιόν του δηλεί».

Και στο βιογραφικό και στο τραγούδι τονίζεται η εθνική στάση του Θεμ. Δομούζα και η τιμιότητά του, που όμως δεν απέτρεψε την εξόντωσή του από συγχωριανούς του με δόλο. Η αιτία της εξόντωσης ως φαίνεται ήταν ακριβώς η περήφανη και ανιδιοτελής του στάση που,

μετά την κατάπνιξη της επανάστασης του 1878, χαλούσε τις ισορροπίες. Στο τραγούδι που παρουσιάζουμε κατονομάζονται δύο Ραψανιώτες ως υπεύθυνοι της, με «φαρμάκι», εξόντωσης του Θεμιστοκλή, ενώ στο άλλο τραγούδι που έχει η συλλογή Οικονομίδα αναφέρονται γενικά οι Ραψανιώτες:

«Οι Ραψανιώται οι άπιστοι τον πότισαν φαρμάκι.

Ανάθεμά σε Ράψανη, κακό που έχεις κάμει,

με απιστιά τον έφαγες τον πρώτον Καπητάνον».

Υπάρχει τέλος και ένα παλαιότερο τραγούδι, που τραγουδιέται ακόμα στα Γεράνεια Ελασσόνας, για τον καπετάν Τασιούλα ή Νασιούλα (αγνώστων λοιπών στοιχείων) που οι Δημογέροντες Ραψανιώτες τον παρότρυναν να παραδοθεί στους Τούρκους: «Πανάθεμά σας γέροντες Ραψανιώτες/ τι είν' τα χαρτιά που στέλνετε στον καπετάν Τασιούλα/ να 'ρθεις Τασιούλα μου να 'ρθεις να προσκυνήσεις, θα σου χαλάσουν τον υγιό».

Από τα άλλα τραγούδια της Ραψάνης αξίζει να αναφέρουμε το Ακριτικό «Της Ωριάς το κάστρο» (τραγ. Ηλίας Παπακώστας) σε επιτραπέζιο ρυθμό κι αυτό, που η τοπική παράδοση θέλει να αναφέρεται στην κατάκτηση από τους Τούρκους του κάστρου μέσα στα Τέμπη απέναντι από το αγίασμα της Αγίας Παρασκευής (προς την πλευρά των Αμπελακίων που σήμερα απομένουν λίγα ίχνη).

ΤΗΣ ΩΡΙΑΣ

«Όσα κάστρια κι αν πήγα, κι αν περπάτησα/ σαν της Ωριάς το κάστρο αχ δεν ελόγιασα./ Τούρκοι το πολεμούσαν χρόνια δώδεκα,/ δεν μπορούν να το πατήσουν αχ το ερημόκαστρο!/ Ξεβγήκε ένα τουρκάκι, ρωμιογύρισμα,/ στο βασιλιά πηγαίνει αχ και τον χαιρετά/ουδέ τ' άσπρα σου θέλω, ουδέ τα φλουριά,/ μον' θέλω αυτή την κόρη αχ που 'δα στα γυαλιά.»

Το τραγούδι του **ΝΤΟΥΛΑ** (καταγραφή με τη φωνή του Ηλία Παπακώστα) τραγουδιέται το ίδιο όπως στη Μακεδονία (υπάρχουν ηχογραφήσεις με τραγουδιστές, ακόμα και με τον Μανώλη Μητσιά) έχει όμως ενδιαφέροντες στίχους στο διάλογο του ληστή Ντούλα με τη μάνα του: «Το πώς μάνα μ' να αντρεϊευτώ να γίνω παληκάρι/ ν' έχω τις μπράγκες στο λαιμό, τα σίδερα στα χέρια./ Σήμερα βγαίνει η δίκη μου, βγαίνει να μας δικάσουν/ σύρε μάνα μ' στους δικαστάς και παρακάλεσέ τους,/ μη μας δικάσουν θάνατο για την καραμανιόλα/ ας μας δικάσουν ξάμενα ας μας δικάσουν χρόνια.»

Ενδιαφέρον είναι και το τραγούδι **ΜΙΑ ΚΟΡΗ ΑΓΡΑΦΙΩΤΙΣΣΑ** (που τραγούδισε ο Στέλιος Μπάκαβος) μια παραλογή-αφηγηματικό τραγούδι, που μιλάει για τη συνάντηση των συζύγων, της κόρης που υφαίνει στον αργαλειό και του συζύγου της που ως πραματευτής γυρίζει μετά από χρόνια. Το τραγούδι δεν καταγράφεται ολόκληρο.

Ο Γιάννης Αγραφιώτης μας διέσωσε το επιτραπέζιο «**Τρικαλινή μου πέρδικα**» που από τη δισκογραφία το γνωρίζουμε ως τσάμικο. Εδώ έχουμε και πρωτότυπους στίχους: «Ρίξε την αγριοσύνη σου κι έλα κάτσε κοντά μου/ κοντά κι απάν' στα γόνατα. Δεν έρχομαι κοντά σου/ γιατί 'σαι ένα μωρό παιδί, μωρό και χαϊδεμένο/ ταχιά βγαίνεις πινεύεσαι, σ' 'όλα τα παληκάρια/ κόκκινα χείλη εφίλησες».

Το μοναδικό θρησκευτικό λαϊκό άσμα που καταγράψαμε στη Ραψάνη είναι το τραγούδι **ΤΟΥ ΑΙΓΙΩΡΓΗ**, από την Ντίνα Βλαχοστέγιου. Το τραγούδι δεν είναι χορευτικό, κάτι που διασταυρώσαμε στα πεδινά χωριά (Μέλισσα και άλλα) έξω από τη Λάρισα, τραγουδιώταν στη γιορτή του Αγίου. Αναφέρεται στην εξόντωση του «θεριού» που για να αφήσει ελεύθερο το πηγάδι που έπαιρνε νερό ο λαός, ήθελε να τρώει ανθρώπους. Το θεριό δεν διασαφηνίζεται αν είναι δράκος. Το τραγούδι 15σύλλαβο και αρκετά μεγάλο. «Θεριό είχαν στον τόπο τους σ' ένα βαθύ πηγάδι,/ ανθρώπους του δειπνούσανε κάθε πρωί και βράδι./ Μια μέρα δεν του δώσανε άνθρωπο να δειπνήσει,/ σταλιά νερό δεν άφησε τη χώρα να δροσίσει./ Ερίξαν τα βολιτιά να δουν σε ποιον θα τύχει./ Το βολιτάκι έπεσε σε μια βασιλοπούλα/ οπού την είχε ο βασιλιάς μία και μοναχούλα.....». (βολιτάκι= κλήρος, λαχνός).

Η Σταυρούλα Τσάτσαρη Αντωνιάδη μας είπε το **Ενψές προψές απέρασα** που το συναντούμε από την Κρασιά Ελασσόνας ως το Σκλήθρο του Μαυροβουνίου-προέκταση του Πηλίου. Εκφράζει την απορία του εραστή, αν πρέπει να περνάει απ' το «μαχαλά» και δίνει την

απάντηση «πέρασε'σίκη μ' πέρασε, πέρνα μωρ' πως περνούσες, η δρόμους ειν' βασιλικός». (σίκη=ασίκη).

Ένα άλλο αξιόλογο είδος τραγουδιών που συναντούμε στη Ραψάνη είναι οι καντάδες, στοιχείο αστικό, την ώρα που τα καθαρά δημοτικά τραγούδια έχουν υποχωρήσει, ακόμα και του γάμου. Τα κανταδίστικα τραγούδια είναι τραγούδια της παρέας και της ταβέρνας και άλλα είναι ίδια με επτανησιακά όπως «Κυνηγός που κυνηγούσε» , «Τσατσαμηλίτσα» που τόσο εξαιρετικά τραγούδισε ο Τάκης- Δημήτρης Χ. Αργυρούλης (παλιός λαουτιέρης). Το «Βρύση μου μαλαματένια» σαν καντάδα είναι μια ενδιαφέρουσα μίξη παραδοσιακού με αστικό τραγούδι, αφού από τη γνωστή δισκογραφία το γνωρίζουμε ως καλαματιανό. Συνολικά 4 οι 15σύλλαβοι: «Βρύση μου μαλαματένια, πως βαστάς κρύο νερό;/ Έτσι βαστώ κι εγώ ο καημένος της αγάπης τον καημό./ Έχω εχθρούς που με μισούνε και που θέλουν το κακό/ και μου δίνουν το φαρμάκι, στο ποτήρι να το πιώ».

Τα τραγούδια αυτά που καταγράφηκαν αποτελούν ένα αρχείο της τραγουδιστικής παράδοσης της Ραψάνης που μπορεί να εμπλουτίζεται από άλλες καταγραφές από φωνές των κατοίκων που γνωρίζουν τραγούδια ή από ηχογραφήσεις των τοπικών οργανοπαιχτών που ίσως υπάρχουν.

* Η παραγωγή το 2009 (μετά την Ημερίδα) του ψηφιακού δίσκου-CD με τίτλο ΤΑ ΡΑΨΑΝΙΩΤΙΚΑ από τον Μορφωτικό Σύλλογο Ραψάνης με το μουσικό σχήμα ΗΧΟΣ ΓΗΓΕΝΗΣ, [στο οποίο συμμετείχα μαζί με Θαν. Ζιώζια(βιολί), Χρ. Καλαμπούκα(λαούτο), Βάϊο Δημήρη(κλαρίνο κ.ά.), δίνει την ευκαιρία να ακούγονται τραγουδισμένα 14 τραγούδια από αυτό το Αρχείο. Τα 8, στα οποία είναι και ο Θεμιστοκλάκης, έχουν ενορχηστρωθεί με πιστότητα στον παραδοσιακό τους χαρακτήρα. Τα άλλα 6 είναι αυθεντικά, με μόνο τη φωνή των Ραψανιωτών που έγινε η καταγραφή, μεταφέρουν το τραγουδιστικό ήθος της Ραψάνης. Σ' αυτά ανήκουν 1.Της Ωριάς το κάστρο, 2. Άγιε μου Γιώργη, 3. Τρικαλινή μου πέρδικα, 4. Επές προψές επέρασα, 5. Μια κόρη μια Αγραφιώτισσα, 6. Τσατσαμηλίτσα (καντάδα).

Παύλος Λάλος (δημοσιογράφος-συγγραφέας)

Δένδρα Τυρνάβου, τηλ. 2410.831006